

Jakub Wolny

Akademia Humanitas w Sosnowcu

ORCID 0009-0007-3023-6531

Maria Flanczewska-Wolny

Zespół Szkół Specjalnych w Sosnowcu

NOWOCZESNE TECHNOLOGIE WSPOMAGAJĄCE FUNKCJONOWANIE OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ W DOŚWIADCZENIACH OŚRODKA WSPARCIA I TESTÓW W SOSNOWCU

MODERN TECHNOLOGIES SUPPORTING THE FUNCTIONING OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE EXPERIENCES OF THE SUPPORT AND TESTING CENTER IN SOSNOWIEC

Summary. There are many factors that generate the risk of marginalization for people with disabilities. However, in the authors' opinion, one of the most significant is the limited accessibility in the broad sense, both physically, in the form of architectural barriers, and mentally, in the persistent social stereotypes about their abilities. The increasing technologicalization and digitalization of contemporary reality creates further areas of risk of exclusion, but at the same time can have a real impact on counteracting this phenomenon. The constantly emerging new assistive and supporting technologies are becoming a great opportunity for a new, improved quality of life for people with disabilities. Centers are also being established to provide access to such technologies and promote this idea among people with disabilities, including Support and Testing Centers established as part of the PFRON assistance program. This study explores the specifics and results of one of these centers.

Keywords: disability, assistive and supportive technologies

Streszczenie. Istnieje wiele czynników generujących zagrożenie marginalizacją w odniesieniu do grupy społecznej, jaką stanowią osoby z niepełnosprawnościami, jednak jako jedno z bardziej istotnych w przekonaniu autorów jawi się ograniczenie szeroko rozumianej dostępności, zarówno tej czysto fizycznej, w postaci barier architektonicznych, jak i mentalnej w nadal przejawiających się stereotypach społecznych na temat ich możliwości funkcjonowania. Postępująca technicyzacja i cyfryzacja współczesnej rzeczywistości stwarza kolejne obszary zagrożenia wykluczeniem, jednocześnie jednak może mieć realny wpływ na przeciwdziałanie temu zjawisku. Pojawiające się nieustannie nowe technologie asystujące i wspomagające stają się wielką szansą na nową, lepszą jakość życia osób z niepełnosprawnością. Powstają też ośrodki, do których zadań należy udostępnianie takich technologii i popularyzowanie tej idei w środowiskach osób z niepełnosprawnością, m.in. Ośrodki Wsparcia i Testów powołane do życia w ramach programu pomocowego PFRON. Specyfikę i rezultaty działania jednego z nich przybliży niniejsze opracowanie.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, technologie asystujące i wspomagające

Wprowadzenie

Transformacja społeczna i kulturowa, jakiej doświadczamy na przestrzeni ostatnich lat, coraz częściej koncentruje się na problematyce szeroko rozumianej różnorodności, różnorodności stylów życia, potrzeb, oczekiwań czy możliwości, propagowaniu postaw otwartych na „inność” postrzeganą w kategorii wartości, a nie zagrożenia. Na gruncie systemu oświaty obserwujemy związaną z tym procesem intensywną implementację i rozwój edukacji włączającej. Zjawisko to znajduje swoje źródła nie tylko w przeobrażeniach społecznych, ale również w ewolucji współczesnej myśli pedagogicznej, ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki specjalnej. Rewizji podlegają podstawowe paradygmaty dotyczące rozumienia i definiowania niepełnosprawności. Od momentu wprowadzenia modelu edukacji integracyjnej w latach 90. XX wieku obserwuje się nieustanny rozwój praktyk o charakterze integracyjnym i inkluzyjnym.

Na znaczeniu zyskuje społeczny paradygmat niepełnosprawności, którego istotą jest odchodzenie od medycznego ujęcia deficytu na rzecz koncepcji opartych na ideach normalizacji i emancypacji. Współczesna refleksja pedagogiczna koncentruje się coraz częściej na środowiskowych i społecznych uwarunkowaniach niepełnosprawności, co przekłada się na redefinicję celów i sposobów wspierania osób z niepełnosprawnościami. W konsekwencji podmiot ten przestaje być wyłącznym adresatem oddziaływań terapeutyczno-rewalidacyjnych – coraz większy nacisk kładziony jest na kształtowanie otoczenia edukacyjnego i społecznego, które umożliwia funkcjonowanie pomimo istniejących ograniczeń. Zmiana ta generuje nowe zadania nie tylko dla instytucji edukacyjnych, terapeutycznych czy pomocowych, lecz również dla całego społeczeństwa, co potwierdzają rozwiązania formalnoprawne w postaci przyjęcia Karty Praw Osób Niepełnosprawnych w 1997 roku (M.P. 1997 nr 50 poz. 475) oraz ratyfikacji Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych przez Rząd RP w 2012 (Dz.U. 2012 poz. 1169). Rzecz jasna niepełnosprawność nie stanowi jedynego obszaru różnorodności, z którym przyszło nam się spotkać we współczesnej rzeczywistości społecznej, nadal jednak zaliczyć ją musimy do istotnych czynników generujących zagrożenie wykluczeniem i marginalizacją (Nowak 2015), a co za tym idzie, wymaga ciągłego wdrażania rozwiązań zmniejszających ryzyko występowania tego zagrożenia. W obszarze edukacji stało się to impulsem dla wzmocnienia działań na rzecz włączania uczniów ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi w główny nurt edukacji. Trend ten ma charakter wzrostowy i stawia przed placówkami oświatowymi istotne wyzwania w zakresie elastycznego dostosowywania oferty dydaktycznej i wychowawczej do rosnącego zróżnicowania uczniów, budowania przestrzeni do edukacji dostępnej dla wszystkich.

Technologie asystujące i wspomagające w przestrzeni edukacyjnej

Jedno z proponowanych właśnie na gruncie edukacji rozwiązań, będące próbą odpowiedzi na wyzwania współczesnej szkoły, stanowią z pewnością Specjalistyczne Centra Wspierające Edukację Włączającą (SCWEW). Inicjatywa ta została zainicjowana przez Ośrodek Rozwoju Edukacji w ramach dwóch projektów: „Opracowanie Modelu SCWEW” oraz „Pilotażowe Wdrożenie Modelu SCWEW”. Pierwszy z nich (realizowany w latach 2019–2023) zakończył się wypracowaniem koncepcji funkcjonowania SCWEW jako podmiotu wspierającego proces inkluzji w oparciu o zasoby szkół specjalnych. Drugi projekt o charakterze pilotażowym służył empirycznej weryfikacji efektywności przyjętego modelu z myślą o jego ogólnokrajowym wdrożeniu w przyszłości.

Za zasadniczy przedmiot działalności SCWEW uznaje się wspieranie nauczycieli w zakresie rozwijania kompetencji niezbędnych do pracy z grupami zróżnicowanymi pod względem potrzeb edukacyjnych i społecznych. Kontynuacją działań zmierzających do ugruntowania takiego rozwiązania w polskiej rzeczywistości edukacyjnej jest wdrażany obecnie projekt „Budowa skoordynowanego systemu pomocy specjalistycznej opartego na Specjalistycznych Centrach Wspierających Edukację Włączającą”, zakładający utworzenie na bazie placówek specjalnych 285 struktur SCWEW, które miałyby na stałe wejść do organizacyjnych ram polskiego systemu oświaty.

Wdrażanie modelu edukacji włączającej to proces złożony, czasochłonny i wymagający sporych nakładów finansowych. Wiąże się on nie tylko z potrzebą zmiany społecznej, utrwalenia bardziej pozytywnych i nie tylko deklaracyjnych postaw wobec inkluzji osób z niepełnosprawnością, pociąga on za sobą także konieczność zmiany metodycznej i organizacyjnej w zakresie funkcjonowania szkoły jako placówki edukacji dla wszystkich. Wymaga to zatem także zmian w organizacji szeroko rozumianej przestrzeni kształcenia, zwłaszcza w zakresie zwiększania dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz poszukiwania rozwiązań bazujących na zasadach projektowania uniwersalnego (Bełza-Gajdzica, Ciborowski, Knopik, Nosowicz, Rodzewicz 2024) czy wręcz projektowania włączającego.

Znaczącą rolę w tym procesie, na co wskazują liczne badania (Fiszer 2016; Młynarczyk-Karabin 2019; Wolny 2016 i in.) mogą i powinny odgrywać nowoczesne technologie asystujące i wspomagające, niezwykle dynamicznie rozwijający się obszar wykorzystujący coraz szerzej sztuczną inteligencję i inne nowinki technologiczne mogące stanowić wsparcie dla osób z niepełnosprawnością czy szerzej ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi. Technologie te jednak są niezwykle kosztowne i ich szerokie zaimplementowanie w przestrzeni szkolnej czy osobistej osób z niepełnosprawnością

staje się często niezwykle trudne do wykonania, a brak dostępności do nich we współczesnym cyfrowym świecie generuje kolejny obszar marginalizacji. Sprawę komplikuje dodatkowo ogromna różnorodność rozwiązań i częste trudności z ich precyzyjnym dopasowaniem do indywidualnych potrzeb i możliwości potencjalnych użytkowników. Konieczne staje się zatem przetestowanie i sprawdzenie, które z narzędzi wspomagających i asystujących zapewni optymalne wsparcie dla danej osoby.

Programy CIDON i OWIT w budowaniu dostępności technologii wspomagających

Naprzeciw tym wyzwaniom i potrzebom wychodzi powołany do życia w ramach Polskiego Funduszu Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością (PFRON) program Centrów Informacyjno-Doradczych dla Osób z Niepełnosprawnością CIDON. Główny zakres ich działania obejmuje:

- udzielanie informacji o programach realizowanych przez PFRON, możliwościach uzyskania wsparcia finansowego i rzeczowego;
- podejmowanie działań związanych z pomocą osobie z niepełnosprawnością poprzez kontakt z właściwą instytucją;
- wsparcie w projektowaniu i dostosowywaniu stanowisk pracy do potrzeb osób z niepełnosprawnością z wykorzystaniem technik rzeczywistości wirtualnej;
- kierowanie do specjalisty ds. zarządzania rehabilitacją;
- kierowanie do Ośrodka Wsparcia i Testów;
- współpraca z Ośrodkiem Wsparcia i Testów w zakresie realizacji działań na rzecz osób z niepełnosprawnością.

I właśnie specyfikę funkcjonowania Ośrodka Wsparcia i Testów (OWiT) jako podmiotu działającego w ramach opisanego programu wsparcia osób z niepełnosprawnością pragniemy przybliżyć w niniejszym opracowaniu. Do głównych zadań tego typu ośrodków należy przede wszystkim:

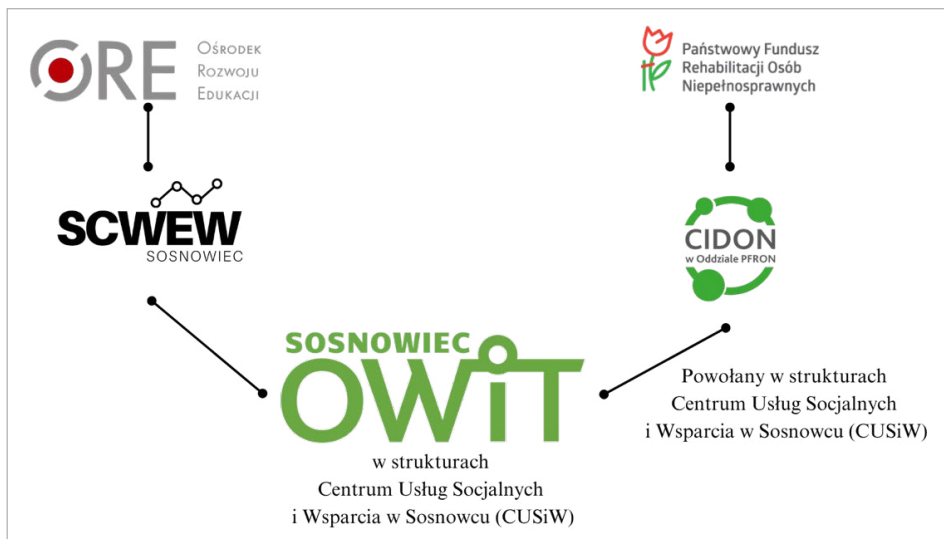
- prezentowanie korzyści ze stosowania technologii asystujących,
- świadczenie porad w doborze technologii i ich prezentacja,
- wstępny instruktaż w obsłudze sprzętu,
- wsparcie w poszukiwaniu szkoleń,
- bezpłatne wypożyczanie sprzętu do testowania,
- świadczenie porad dla członków rodzin osób z niepełnosprawnością.

Wdrażanie programu CIDON przebiegało równolegle z projektem wspomnianego już Pilotażowego Wdrożenia Modelu SCWEW i w myśl jego założeń uprawnionymi do składania wniosków o uruchomienie Ośrodka Wsparcia i Testów na swoim terenie były wyłącznie podmioty zakwalifikowane do uzyskania grantu w ramach projektu pn.

„Pilotażowe wdrożenie modelu Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą (SCWEW)”, inaczej mówiąc, tylko organy prowadzące placówki specjalne, które zdecydowały się na pilotażowe utworzenie SCWEW, miały taką możliwość. W efekcie tych działań utworzono łącznie 19 Ośrodków Wsparcia i Testów. Można zatem bezsprzecznie zaryzykować stwierdzenie, że udało się stworzyć wzajemnie dopełniający się podmiot na styku systemu edukacji i polityki społecznej, wsparcie w jego ramach udzielane jest bowiem zarówno placówkom oświatowym, jak i osobom indywidualnym potrzebującym takiego wsparcia.

Znaczenie technologii wspomagających w życiu osób z niepełnosprawnością w doświadczeniach Ośrodka Wsparcia i Testów w Sosnowcu

W przypadku Ośrodka Wsparcia i Testów w Sosnowcu, którego doświadczenia pragniemy opisać w niniejszym opracowaniu, właśnie ta międzyobszarowość przyniosła zauważalne efekty. Placówki oświatowe zaangażowane w projekt SCWEW systematycznie współpracowały z OWiT, informując rodziców i uczniów o możliwościach, jakie oferuje Ośrodek. Również samo usytuowanie Ośrodka w strukturach lokalnego Centrum Usług Socjalnych i Wsparcia, co ilustruje zamieszczony poniżej schemat, nie pozostało bez znaczenia.

Schemat 1. Model funkcjonowania OWiT

Źródło: opracowanie własne.

Pierwsza edycja działania Ośrodków Wsparcia i Testów obejmowała okres od pierwszego października 2021 i trwała do końca 2024 roku. Ośrodek w Sosnowcu uzyskał na swoje funkcjonowanie w tym czasie łącznie około 1,5 mln zł, w tym 362,500 tys. tylko na zakup sprzętu i oprogramowania. Początek działalności wymagał rzecz jasna wyznaczenia zadań, które stanowiły podstawy do sprawnego zorganizowania pracy Ośrodka, należały do nich w pierwszym rzędzie:

- pozyskanie i adaptacja siedziby OWiT,
- przeprowadzenie audytu dostępności pomieszczeń,
- skompletowanie zespołu specjalistów,
- zakup sprzętu i oprogramowania w oparciu o wstępne rozeznanie potrzeb przyszłych beneficjentów,
- nawiązanie kontaktów ze środowiskiem osób z niepełnosprawnościami w regionie (NGOS, dzienne ośrodki pobytu, placówki edukacyjne i społeczne),
- uruchomienie kanałów dostępu (strona www, profil Fb, adres e-mail),
- udział w spotkaniach informacyjno-promocyjnych (MOPS, PCPR, NGOS, ZUS i in.),
- udział w konferencjach i lokalnych inicjatywach na rzecz osób z niepełnosprawnościami,
- rozpoczęcie bezpośrednich działań na rzecz beneficjentów – wypożyczanie technologii asystujących i udzielanie porad (od czerwca 2022).

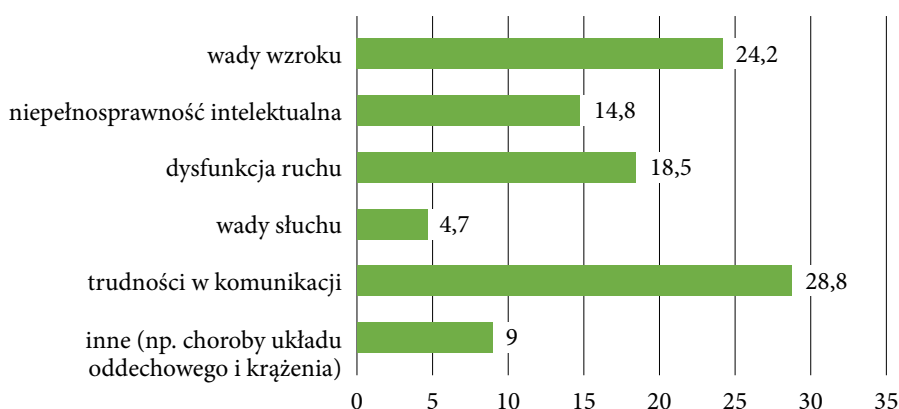
Kolejne okresy funkcjonowania koncentrowały się już głównie na podstawowej działalności statutowej, jaką stanowi udzielanie porad w zakresie doboru technologii asystujących, ich testowanie i wypożyczanie, stałe podnoszenie kompetencji merytorycznych zatrudnionej kadry oraz wzbogacenie oferty OWiT w oparciu o monitorowanie zgłaszanych przez beneficjentów potrzeb. W roku 2023 działalność OWiT uzupełniono dodatkowo o formułę powołanej do życia Uchwałą nr 1/2023 z 31 stycznia 2023 r. Rady Nadzorczej PFRON „Wypożyczalni technologii wspomagających dla osób z niepełnosprawnością” o zasięgu ogólnopolskim, już nie tyle na potrzeby testowania wybranego sprzętu czy oprogramowania, ile do osobistego użytku w dłuższej perspektywie czasowej. Zadania OWiT w tym obszarze dotyczyły udzielania porad w zakresie doboru technologii wspomagających oferowanych przez wypożyczalnię oraz prowadzenia instruktażu ich obsługi. Grupę docelową beneficjentów, do których skierowana była oferta OWiT w Sosnowcu, stanowiły zgodnie z założeniami programu w pierwszej fazie działania przede wszystkim osoby z niepełnosprawnością wzroku, słuchu, narządu ruchu (kończyn górnych) oraz z problemami w komunikowaniu się, posiadające orzeczenie o stopniu niepełnosprawności. Rzecz jasna specyfika wskazanych w programie rodzajów dysfunkcji wyznaczyła również specyfikę zgromadzonego asortymentu oraz świadczonych usług.

W rezultacie podejmowanych działań w pierwszej edycji (2021–2024) zrealizowano łącznie:

- 283 umowy wypożyczenia,
- 582 porady dla osób z niepełnosprawnością,
- 334 porady dla opiekunów/ rodziców osób z niepełnosprawnością

Najbardziej liczną grupę beneficjentów korzystających z usług Ośrodka stanowiły osoby z trudnościami w komunikacji (28,8%), w tym zwłaszcza dzieci i młodzież ze spektrum autyzmu oraz osoby z wadą wzroku (24,2%). Kolejna pod względem liczebności grupa to beneficjenci z dysfunkcją narządu ruchu (18,5%) i niepełnosprawnością intelektualną (14,8%). Wśród osób korzystających z oferty OWiT znaleźli się również beneficjenci nieobjęci wskazaniami wstępnych założeń programu, np. osoby z chorobami układu oddechowego i krążenia (9,0%) poszukujące możliwości przetestowania mobilnych koncentratorów tlenu, jakie pojawiły się w ofercie Ośrodka. Najmniej licznie reprezentowane były wśród odwiedzających Ośrodek osoby z wadą słuchu, jedynie 4,7% osób z taką dysfunkcją skorzystało z usług sosnowieckiego OWiT pomimo oferowanych wielu rodzajów technologii asystujących i wspomagających dedykowanych dla tej właśnie grupy, w tym m.in. systemów pętli indukcyjnych, aplikacji tłumaczących mowę na tekst, urządzeń do transmisji tekstu czy systemów wizualnych. Trudno wskazać jednoznacznie przyczynę takiego stanu rzeczy, być może wynika ona z obserwowanej często swoistej hermetyczności tej grupy, a być może po prostu z większej liczby firm i instytucji oferujących podobnego rodzaju sprzęt w naszym regionie.

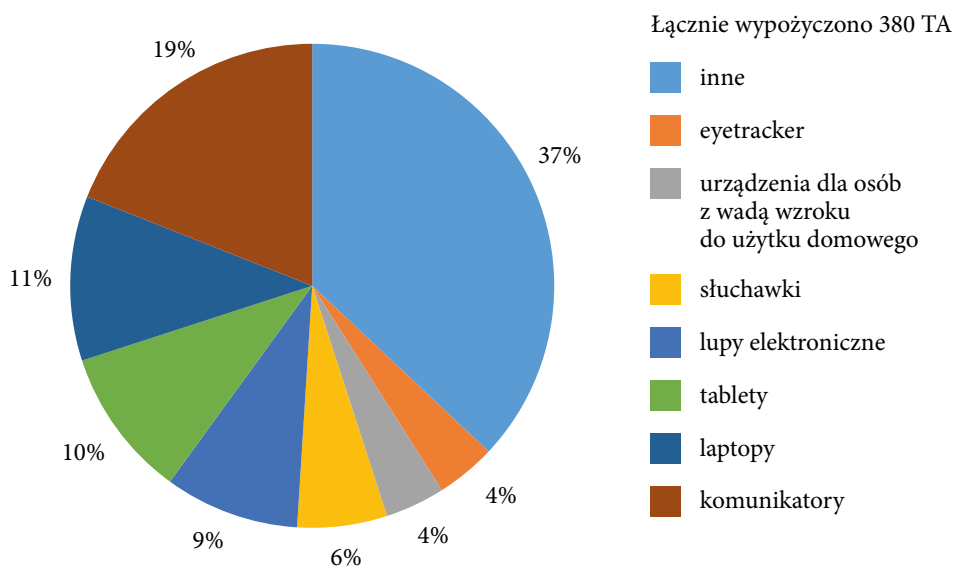
Specyfikę profilu beneficjentów pod względem rodzaju niepełnosprawności korzystających z OWiT ilustruje zamieszczony dalej wykres.

Wykres 1. Profil beneficjentów korzystających z OWiT pod względem rodzaju niepełnosprawności

Źródło: opracowanie własne.

Specyfika dysfunkcji, jakie charakteryzowały beneficjentów Ośrodka, przełożyła się rzecz jasna na rodzaj poszukiwanych przez nich technologii asystujących. Do najczęściej wypożyczanych urządzeń należały kolejno: komunikatory (18,7%), w tym zwłaszcza oprogramowanie Mówik z tabletem służące do komunikacji alternatywnej, najbardziej popularne w środowisku rodziców dzieci ze spektrum autyzmu, laptopy (11,2%), tablety (9,7%), różnego rodzaju lupy elektroniczne (9,3%), słuchawki (5,6%), eyetrackery (4,5%), urządzenia do użytku domowego, np. sygnalizator wrzenia czy poziomu cieczy, ciśnieniomierz, waga dla osób niewidomych itp. (3,7%), inne, np. telefony, koncentratory tlenu, specjalistyczne klawiatury, przyciski i in. (37,3%). Łącznie w okresie trzech lat funkcjonowania Ośrodka wypożyczono 380 technologii asystujących różnego typu. Bardziej czytelnie przybliży ten stan rzeczy przedstawiony dalej wykres.

Wykres 2. Najczęściej wypożyczane urządzenia

Źródło: opracowanie własne.

Czy zatem w świetle przedstawionych danych zaproponowana formuła Ośrodka się sprawdziła?

Informacje zwrotne pozyskiwane na bieżąco od beneficjentów jednoznacznie wskazują na korzyści z jego funkcjonowania, za najbardziej istotne uznają:

- możliwość skorzystania z fachowej porady, co ułatwia decyzję o zakupie sprzętu;
- testowanie różnych modeli wybranych technologii, a co za tym idzie, bardziej przemyślane wybory przy staraniu się o dofinansowanie i zakup;
- bezpłatny charakter usług OWiT;

- pomoc personelu OWiT przy wypełnianiu ankiety na platformie internetowej PFRON wymaganej przy wypożyczeniu;
- dostępność zróżnicowanego sprzętu w jednym miejscu bez konieczności jego poszukiwania w zasobach różnych instytucji czy firm.

Oczywiście dostrzegają również ze swojej perspektywy pojawiające się ograniczenia działającego programu, takie jak:

- nieuwzględnienie w ofercie OWiT wszystkich rodzajów niepełnosprawności – brak propozycji do przetestowania dla osób z niepełnosprawnością ruchową kończyn dolnych, np. wózków, pionizatorów itp.;
- ciągle jeszcze zbyt małe zróżnicowanie oferty w aspekcie technologii i sprzętu o wyższym stopniu zaawansowania, zwłaszcza wobec dynamicznie rozwijającego się rynku w obszarze sprzętu i oprogramowania wspierającego rehabilitację;
- wreszcie zbyt krótki okres wypożyczenia, wynikający ze specyfiki, jaką wyznacza formuła testowania.

Należy jednak nadmienić, że z całą pewnością rozwiązanie w postaci powołanych do życia Ośrodków Wsparcia i Testów zostało pozytywnie przyjęte w środowisku osób z niepełnosprawnością, o czym w najbardziej czytelny sposób świadczy fakt podjęcia przez władze PFRON decyzji o uruchomieniu od 2025 roku kolejnej trzyletniej edycji działania OWiT ze znacznie wyższym poziomem finansowania, co stwarza realne szanse uaktualnienia i wzbogacenia posiadanych już zasobów technologii asystujących. Utworzenie dodatkowej formuły w postaci ogólnopolskiej wypożyczalni dodatkowo rozszerzyło ofertę oraz umożliwiło wprowadzenie dłuższych niż w przypadku OWiT okresów wypożyczenia wybranych urządzeń, ich dostawę i serwis.

Jednakże działania tej formuły wymagają dalszej modyfikacji. Beneficjenci wskazują na zdecydowaną potrzebę zwiększenia istniejącej oferty wypożyczalni np. o napędy do wózków inwalidzkich, mobilne koncentratory tlenu, łóżka rehabilitacyjne itp., jak również potrzebę decentralizacji działań i zróżnicowania wielkości zasobów pod kątem gęstości zaludnienia danego regionu, a co za tym idzie, liczby potencjalnych beneficjentów. Nie podlega jednak dyskusji fakt, iż pomimo występujących ograniczeń zaproponowane rozwiązania idą we właściwym kierunku, stwarzając poprzez dostępność technologii asystujących szansę na likwidację barier, jakie przed osobami z niepełnosprawnością stawia współczesna rzeczywistość.

Bibliografia

- Bełza-Gajdzica M., Ciborowski M., Knopik T., Nosowicz E., Rodzewicz J.A. (2024), *Projektowanie uniwersalne w edukacji. Poradnik dla nauczycieli i nauczycielek*, IBE, Warszawa.
- Ellis K., Kent M. (2011), *Disability and new media*, Taylor & Francis, New York.

- Fiszer A. (2016), *Nowe media jako narzędzia usprawniające życie osób niepełnosprawnych*, „Studia Krytyczne”, nr 2, s. 161–174.
- Królewski J., Masłyk T., Migaczewska E., Stojkow M., Żuchowska-Skiba D. (2014), *Potencjał Internetu i jego niewykorzystanie w kontekście potrzeb osób niepełnosprawnych*, [w:] Barbara Gąciarz i Seweryn Rudnicki (red.), *Polscy niepełnosprawni. Od kompleksowej diagnozy do nowego modelu polityki społecznej*, Wydawnictwo AGH, Kraków, s. 335–376.
- Młynarczyk-Karabin E. (2019), *Nowe technologie a funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością w społeczeństwie*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 3 (253), s. 239–251.
- Nowak A. (2015), *Problematyka przyczyn i mechanizmów marginalizacji i wykluczenia społecznego w ujęciu teoretycznym*, „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne”, nr 25 s. 47–59.
- Wolny J. (2016), *Technologie ICT w procesie wspierania rozwoju społecznego osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*, „Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej”, nr 21, s. 90–105.

Akty prawne

- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych M.P. 1997 nr 50 poz. 475.
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. Dz.U. 2012 poz. 1169.